

Säfte UtvecklingsModell

Redovisning

Säfteundersökningen 2004 med Becks Ungdomsskalor och ANT

Bakgrund

Våren 2003 genomfördes i Säfte en undersökning av elevernas psykiska hälsa som ett led i skolans kvalitetssäkringsarbete. Undersökningen omfattade 1800 elever från åk 3 i grundskolan till och med åk 3 på gymnasieskolan. Den skilde sig från andra i så motto att eleverna själva besvarade frågor hur de mådde, tyckte, tänkte och kände och det var alltså inte andra vuxna som gjorde dessa bedömningar. Deltagandet var frivilligt och anonymt och svaren bearbetades av Säfte UtvecklingsModell. Eleverna tog ställning till 100 påståenden i kategorierna Ångest, Depression, Ilska, Normbrytande beteende och Självbild. Jämförelser med andra kommuner och andra undersökningar var svåra att göra men några slutsatser kunde ändå dras.

Eleverna i kommunens skolor verkade må bättre än vad förekomstsiffror på psykisk ohälsa utvisar. Barnpsykiatriutredningen angav omfattningen av psykisk ohälsa hos barn till mellan 10-25 %. Vår undersökning visade på avvikelser från det normala som i de flesta påståenden låg under 10 %. Eleverna tycktes i allmänhet trygga i sin skolmiljö. Mobbningsförekomsten är kvantitativt sett låg. 9-åringarna mådde som grupp betraktat dåligt och man kunde tala om en 9-års kris. Eleverna på gymnasieskolan föreföll i många avseenden må bättre än eleverna på grundskolan. Under slutet av högstadiet och under gymnasietiden ökade oron för framtiden markant. Att ofta eller alltid känna sig trött verkade vara normalt eftersom mellan 25-35 % av eleverna sade sig vara det.

Trots att eleverna i allmänhet tycktes må bra så fanns det anledning uppmärksamma att statistiskt sett ett barn i varje klass tyckte sig ofta eller alltid ha ett dåligt liv. Ett barn i varje klass på låg- och mellanstadiet kände sig ofta eller alltid misslyckad medan detsamma gällde två barn i varje klass på högstadiet och gymnasieskolan. Minst ett barn i varje klass sa att det ofta eller alltid kändes som om ingen tyckte om honom/henne. Ett å två barn i varje klass tyckte illa om sig själv och 6 % av grundskoleeleverna och 3 % av gymnasieeleverna sade att det ofta eller alltid kändes som det vore bättre om de inte fanns. Mellan 5 och 10 % av eleverna kände sig aldrig duktiga. Inom gymnasieskolan var det endast 2% som svarade så.

Det föreföll som om gymnasieskolan lyckades lyfta eleverna så att de kände sig duktiga och lyckade i en omfattning som grundskolan inte lyckades med.

Betydande könsskillnader framkom i undersökningen. Det var flickorna som mådde dåligt och som kände sig ängsliga, nedstämda, frustrerade och ilska.

Det fanns också antydningar i materialet att eleverna från landsbygdsskolorna som slussas till Tegnérskolan började må lite sämre än sina kamrater som kom från tätorten.

Undersökningen, som var den första i sitt slag i Sverige, väckte stort nationellt och massmedialt intresse. Det stod tidigt klart att en uppföljning skulle göras våren 2004.

Undersökningen 2004

Undersökningen gjordes under en 14-dagarsperiod i maj 2004. Undersökningsledare var leg psykolog Bengt Holmgren, Säfte UtvecklingsModell. Ca 1960 elever deltog. Bortfallet var 3 % på grundskolan vilket är ett fantastiskt fint resultat. Ett bortfall på 10 % torde vara normalt i

grundskolan medan man i gymnasieskolan oftast får räkna med högre bortfall bl.a. beroende på praktikundervisning förlagd utanför skolan. I gymnasieskolan var bortfallet totalt för tre klasser som inte gick att nå beroende på att de inte fanns på skolan under undersökningsperioden. Dessa tre klasser var IV 1, FFTP3A och FFTP3B. När dessa tre klasser frånräknas har gymnasieskolan ett bortfall på 10,5 %.

Undersökningen har beställts av förvaltningscheferna på grundskolan respektive gymnasieskolan som ett led i skolans kvalitetssäkringsarbete och som en uppföljning av fjolårets undersökning. Deltagandet har varit frivilligt och anonymt för eleverna och frågeformulären administrerades av skolans lärare under två veckor i maj. Varje lärare hade fått skriftliga instruktioner hur undersökningen skulle utföras. Varje formulär hade ett nummer som identifierade klasstillhörighet för undersökningsledaren. Eleverna fyllde själva i kön och ålder.

I samarbete med "Allas ansvar" har ett 40-tal frågor om familjebakgrund, alkohol-, narkotika- och tobaksvanor ställts till eleverna i årskurserna 7, 9 och Gy 2.

I föreliggande studie har en gräns dragits mellan *Aldrig/Ibland* och *Ofta/Alltid* där *Aldrig/Ibland* bedömts som liggande inom normaliteten medan *Ofta/Alltid* speglar olika stadier av avvikelse. För Självbildsskalan gäller motsatt förhållande. Resonemanget med gränsdragningen kan illustreras med svaren på påståendet "Jag har ont i magen" Där svarar 51 % *Aldrig*, 41 % *Ibland* medan *Ofta* får 6 % och resterande 2 % svarar *Alltid*. Att aldrig eller ibland ha ont i magen kan betraktas som normalt medan att ofta eller alltid ha ont i magen är en form av avvikelse. Här blir alltså avvikelsen 8 %.

Beräkningar

Jag har räknat fram en medelpoäng för varje årskurs på varje skala. Den årskurs som får lägst poäng på Ångest, Depression, Ilska och Normbrytande beteende är således den årskurs som är mest harmonisk och verkar må bäst. Den årskurs som får högst poäng på Självbildsskalan har den bästa självbilden. Jag har dessutom räknat fram hur de enskilda svaren fördelat sig på varje årskurs och räknat ut om det finns skillnader mellan barnen på landet och barnen i stan på låg- och mellanstadiet. Detsamma har gjorts för högstadieskolorna för att kunna jämföra dessa. På gymnasiet har jag jämfört eleverna på studieförberedande program med eleverna på yrkesförberedande. Dessutom har jag beräknat medelpoäng för pojkar resp. flickor. För vissa påståenden har jag speciellt studerat om det är samma elever som svarat *aldrig* på alla frågorna. Jag har även gjort försök att ta reda på hur många elever som lider av kronisk stress. Jämförelser görs dessutom med undersökningen 2003. För ANT-delen har jämförelser gjorts mellan högstadieskolorna och speciellt har studerats ett antal elever som tycker att någon i familjen dricker för mycket.

Resultat Becks Ungdomsskalor

Nedan redovisas utveckling från 2003 till 2004 med 2003 års siffror först och därefter 2004 års. Tabellen ska läsas så här med exempel från åk 4: År 2003 hade de eleverna som tredjeklassare på Ångest 0,59 medan de 2004 som fjärdeklassare hade 0,50.

Årskurs	Ångest	Depression	Ilska	Normbrytande	Självbild
	2003 – 2004	2003 – 2004	2003 – 2004	2003 – 2004	2003 - 2004
3	0,56	0,53	0,51	0,19	1,9
4	0,59 - 0,50	0,56 – 0,50	0,55 – 0,51	0,20 – 0,21	1,9 – 2,0
5	0,49 - 0,49	0,47 – 0,46	0,31 – 0,50	0,19 – 0,21	2,0 – 2,0
6	0,47 - 0,45	0,50 – 0,51	0,49 – 0,48	0,23 – 0,28	2,0 – 1,9
7	0,44 - 0,44	0,40 – 0,46	0,45 – 0,37	0,25 – 0,24	2,0 – 1,9
8	0,48 - 0,47	0,50 – 0,50	0,47 – 0,44	0,29 – 0,30	2,0 – 1,9
9	0,46 - 0,55	0,55 – 0,61	0,50 – 0,58	0,33 – 0,40	1,9 – 1,9
Gy 1	0,55 - 0,45	0,63 – 0,54	0,56 – 0,47	0,32 – 0,32	1,9 – 2,0
Gy 2	0,46 - 0,45	0,47 – 0,54	0,40 – 0,41	0,28 – 0,29	2,0 – 2,0
Gy 3	0,56 - 0,57	0,60 – 0,62	0,45 – 0,44	0,28 – 0,25	2,0 – 2,0

Det är som regel små förändringar som har skett mellan åren. Tydligast är förändringen för eleverna som gick i årskurs 3 och årskurs 9 i fjol. Där är det alldeles klart att deras poäng på skalorna som mäter Ångest och Depression har sjunkit. Årskurs 9 hade 2003 tillsammans med åk 3 de högsta poängen på skalorna som mäter Ångest, Depression, Ilska och Normbrytande beteende. Nu mår de ett år senare som förstaårsgymnasister psykiskt mycket bättre.

En rangordning mellan årskurserna i grundskolan ger följande resultat där 1= mår sämst och 7= mår bäst. Den årskurs som mår sämst på de fyra första skalorna får summa 4 och den som mår bäst får summa 28.

	Åk 3	åk 4	åk 5	åk 6	åk 7	åk 8	åk 9
Ångest	1	3	4	6	7	5	2
Depression	2	4	6	3	6	4	1
Ilska	2	3	4	5	7	6	1
Normbryt.	7	5	5	3	4	2	1
Summa:	12	15	19	17	24	17	5

Det är även i år helt klart att det är årskurserna 3 och 9 som mår sämst och man kan även dra slutsatsen att det är temporärt och förefaller bli bättre ett år senare.

En rangordning mellan årskurserna i gymnasieskolan ger följande resultat:

	Gy 1	Gy 2	Gy 3
Ångest	2	2	1
Depression	2	3	1
Ilska	1	3	2
Normbryt.	1	2	3
Summa	6	10	7

Vid fjolårets undersökning mårde ettorna bäst. Nu är de som tvåor också de som mår bäst medan det är hugget som stucket mellan ettorna och treorna.

Detaljredovisning av några påståenden

"När jag är i skolan känner jag mig orolig." Vid förra undersökningen svarade 3 elever *alltid* på det påståendet. Nu är det 8 vilket är en marginell ökning. Lika många är alltid rädda för att någon ska vara dum mot dem i skolan vilket kan jämföras med 4 år 2003. Mobbingsproblematiken belyses av att endast 9 elever säger sig alltid vara mobbade. 1679 besvarar frågan med aldrig. Mobbning är inget mängdproblem i Säffle.

Jag drar slutsatsen att eleverna i allmänhet känner sig trygga och säkra när de är i skolan. Man kan jämföra oron för skolan med påståendet *"Jag oroar mig för allt möjligt"* där 6 % av eleverna svarar ofta/alltid. Det är vanligare att man oroar sig för allt möjligt än att man oroar sig för skolan.

Tröttheten är extremt utbredd. På påståendet *"Jag känner mig trött"* svarar 25 % ofta/alltid. Tröttast är eleverna i åk 9 där hela 41 % svarat ofta/alltid. Minst trött förefaller femteklassarna vara. Sömn- och stressforskaren Mats Gillberg på Karolinska Institutet i Solna menar att sömnlängden har betydelse för hälsa och välbefinnande. Om man sover för lite försämras immunförsvaret och dessutom återhämtar sig inte kroppen som den ska. För tonåringarna pågår krävande biologiska processer i kroppen. Den som växer snabbt behöver mycket sömn och många ungdomar sover alldeles för lite. Sin nyupptäckta frihet, som hänger ihop med frigörelseprocessen som de går igenom, lever de ut i 24-timmarssamhället där allt är möjligt och tillgängligt dygnet runt. TV, video, dataspel, internet, SMS, mobiltelefon och kompiskontakter. Tonåringarna förskjuter sin dygnsrytm så att den inte alls passar med skolans tider. Ibland jämför man tonåringarnas förmåga att vända på dygnet med den jetlag som många långväga resenärer upplever. Tonåringarna sover mindre än vad deras föräldrar gjorde i samma ålder. Forskarna talar om en timme mindre/dygn. Det finns risker med

att motarbeta den biologiska klockan. Störd dygnsrytm ger störd sömn och för lite sömn ger sämre immunförsvar och för lite sömn kan leda till att inlärningen i skolan blir lidande. Man kan även undra över om inte en del av den oro och stökighet som rapporteras från skolans värld hänger samman med att barnen helt enkelt sover för lite. En stor del av ansvaret för barnens sömn ligger på föräldrarna som måste ta sitt ansvar för att barnen får den sömn de behöver och skola in dem i sunda sovvanor. Sena kvällsvanor måste motverkas. En del skolor i andra kommuner har infört flexitid.

Vad anser eleverna om sina liv?

Den frågan belyser vi bl.a. med fem påståenden:

"Jag tycker att jag har ett dåligt liv"

"Jag känner mig misslyckad"

"Det känns som om ingen tycker om mig"

"Jag tycker illa om mig själv"

"Det känns som det skulle vara bättre om jag inte fanns"

"Jag tycker att jag har ett dåligt liv".

5 % av eleverna, d.v.s. ett barn i varje klass anser sig ofta/alltid ha ett dåligt liv. Det är ingen skillnad mot 2003.

"Jag känner mig misslyckad." 6,6 % av eleverna känner sig misslyckade och även här är det samma resultat som i fjol.

"Det känns som om ingen tycker om mig" 6,3 % känner så ofta eller alltid. Ingen förändring sedan 2003.

"Jag tycker illa om mig själv." 7,2 % svarade så ofta/alltid både 2003 och 2004.

"Det känns som det skulle vara bättre om jag inte fanns" Här är det en ökning med 1 %. 6,2 % känner ofta eller alltid så. Högsta antalet återfinns i årskurs 9 där hela 7,9 % har svarat så och lägsta frekvensen finns i Gy 3 där den är 4,9 %. Ett riktmärke är att 5 % motsvarar en elev i varje klass. Andelen elever som alltid känner att det vore bättre om de inte fanns håller sig på 2 %.

Jag har även specialstuderat de elever som svarat ofta/alltid på följande påståenden och fått minst 18 poäng vilket motsvarar i genomsnitt *Ofta*

Jag tycker att jag har ett dåligt liv, Jag känner mig misslyckad, Jag tycker illa om mig själv, Det känns som om ingen tycker om mig, Det känns hopplöst när jag tänker på framtiden och Det känns som om det skulle vara bättre om jag inte fanns

Det blir 16 elever och dessa bedömer jag lever under extrem kronisk psykisk stress. 13 av dem är flickor. 12 av eleverna gick i grundskolan och 4 tillhörde gymnasieskolan.

Könsskillnader

På 38 av 40 påståenden i Ångestskalan och Depressionsskalan har flickorna högre poäng, d.v.s. mår sämre, än pojkarna. På Ilskeskalan gäller detta 16 påståenden av 20. I skalorna för Normbrytande beteende och Självbild är förhållandena de motsatta men pojkarnas övervikt är inte så massiv som flickornas i de tidigare nämnda.

Jämförelser mellan gymnasiets Studieförberedande och Yrkesförberedande program

Jag har jämfört eleverna på Studieförberedande program med eleverna på Yrkesförberedande program. Högre poäng betyder mer problem.

På Ångestskalan är det mycket tydligt att flickorna på Y har mer ångest än flickorna på S. Y-flickornas ångestnivå är högre på 13 påståenden medan S-flickorna endast har högre på 2 och på 5 påståenden är de således lika.

För pojkarnas del är förhållandena de motsatta. S-pojkarna har högre poäng på 13 påståenden mot 1 för Y-pojkarna.

På Depressionsskalan och Ilskeskalan bekräftas ovanstående resultat men blir ännu mer kraftigare. På skalan för Normbrytande beteende bryts mönstret för pojkarnas del i så motto att skillnaden mellan S och Y inte blir lika tydlig. För flickornas del är det liknande resultat som tidigare.

För att summera: På dessa fyra skalor med 80 påståenden så har flickorna på Y högre poäng, d.v.s. mår sämre, bär mer ilska och är mer normbrytande på 63 påståenden medan flickorna på S har högre poäng på 2 påståenden. För pojkarnas del så har S-pojkarna högre poäng på 46 påståenden och Y-pojkarna på 8.

På Självbildsskalan ska man ha så höga poäng som möjligt för att hög självbild. Här har S-flickorna högre poäng på 13 påståenden och Y-flickorna på 1. Mellan S- och Y-pojkarna är det ingen större skillnad. De har lika poäng på 8 påståenden och sedan har Y-pojkarna högre på 8 medan S-pojkarna har högre på 4.

Jämförelser stad-landsbygd

Från låg- och mellanstadieskolorna på landsbygden har 359 elever medverkat i undersökningen och från skolorna i stan 503 elever. Vid fjolårets undersökning fann vi att eleverna i landsbygdsskolorna statistiskt sett mådde något bättre än eleverna i stadsskolorna men att självbilden var högre hos barnen i stadsskolorna. På de 60 påståendena som rör ångest, depression och ilska är det lika poäng på 38 påståenden men på 17 av resterande har stadsbarnen högre poäng d.v.s. mår lite sämre och landsbygdsbarnen har högre på 5 påståenden. För skalan Normbrytande beteende är förhållandena de motsatta. Här har landsbygdsbarnen mer normbrytande beteende. Självbilden visar samma mönster som i fjol – att stadsbarnen har högre självbild.

Jämförelser mellan högstadieskolorna

Jag har för varje skala räknat ut poäng på svarsalternativen *Ofta/Alltid* och på så sätt kunnat beräkna hur stor andel som faller på respektive högstadieskola. Efter skolans namn anges hur stor andel av elevantalet som skolan har och detta är då även den förväntade andelen av problem.

	Ångest	Depression	Ilska	Normbryt.	Självbild
Höglunda 27 %	26 %	26 %	26 %	24 %	28 %
Sundsborg 32 %	27 %	36 %	39 %	45 %	33 %
Tegnér 41 %	47 %	38 %	36 %	31 %	39 %

Sammanställningen visar, att Höglundaskolans högstadieelever har en problemtyngd på skalorna Ångest, Depression, Ilska, Normbrytande beteende och Självbild som är helt i nivå med den förväntade.

Sundsborgsskolans högstadieelever ligger lägre än förväntat på Ångestskalan men högre än förväntat på Depressions- och Ilskeskalan och väsentligt över på skalan Normbrytande beteende. Självbilden ligger helt i nivå med förväntad.

Tegnérskolans högstadieelever har en högre än förväntad andel av ångest men ligger i underkant av förväntningarna både beträffande depression och ilska och väsentligt under på skalan för Normbrytande beteende. Självbilden ligger även hos dessa elever i nivå med förväntad.

Det har skett markanta förändringar sedan föregående mätning för ett år sedan. De främsta är att det normbrytande beteendet hos eleverna på Höglundaskolan och Tegnérskolan har minskat kraftigt och att det nu är Sundsborgsskolans elever som står för ökningen med en oproportionerligt stor andel normbrytande beteende. Den något större övervikt av problem som vid föregående mätning fanns på Tegnérskolan har försvunnit. Självbilden är klart förbättrad.

ANT-jämförelse mellan högstadieskolorna

Från Höglundaskolan deltog 120 elever i årskurserna 7 och 9. Från Sundsborgsskolan 152 och från Tegnérskolan 186. Av Sundsborgsskolans elever uppger 76 % att de bor med båda sina föräldrar. Motsvarande siffror för Höglundaskolan är 82 % och för Tegnérskolan 83 %.

Det förefaller finnas ganska stora skillnader i mängden pengar som eleverna har till sitt förfogande för fritid och nöjen. På Höglundaskolan säger var 25 % att de har mellan 100 kr-200 kr till sitt förfogande. På Sundsborgsskolan är det 20 % som disponerar så mycket men ytterligare en 25 % säger sig ha över 200 kr i veckan att spendera. Av Tegnérskolans elever har 8 % 100-200 kr och ytterligare 8 % säger sig ha över 200 kr i veckan till sitt förfogande.

13 % på Höglundaskolan säger att röker ibland eller dagligen mot 16% på Sundsborgsskolan och 17 % på Tegnérskolan.

Snusning är vanligast på Tegnérskolan där 26 % av eleverna säger att de snusar ibland eller dagligen. På Höglundaskolan är det 22 % och på Sundsborgsskolan 15 %. Tobaksanvändning i familjen är vanligast på Sundsborgs- och Tegnérskolan.

På Tegnérskolan dricker 35 % av eleverna folköl minst en gång i månaden. Motsvarande siffror för Höglundaskolan är 20 % och Sundsborgsskolan 24 %. Av de som besvarat frågan säger mellan 21-25 % att de dricker 7 eller fler burkar vid varje tillfälle. Att överhuvudtaget dricka alkohol verkar vara vanligast bland Sundsborgsskolans elever där 36 % uppgett att de inte dricker alkohol medan siffrorna för Höglundaskolan är 43 % och Tegnérskolan 41 %. Även intensivkonsumtionen följer detta mönster. Mer än motsvarande 18 cl sprit/tillfälle uppger 30 % av Sundsborgseleverna att de dricker mot 21 % av Höglundaeleverna och 24 % av Tegnereleverna. Det är klart vanligast bland Sundsborgseleverna att skaffa alkohol hos föräldrarna – både med och utan deras tillåtelse. Det vanligaste sättet att få tag på alkohol är från kamrater eller deras syskon – mellan 36 och 49 %. Att en annan vuxen köper ut står för ca 20 %.

Sniffning, narkotikabruk och att ha haft möjlighet att köpa narkotika skiljer sig inte mellan skolorna. Föräldrarna vet var barnen finns i lika stor omfattning på alla högstadieskolorna och det är heller inga skillnader mellan föräldrarnas kunskap om fritidens kompisar.

Det är något mindre vanligt att eleverna på Tegnérskolan blir bjudna på alkohol av föräldrar 52,5 % mot 57,5 % på de övriga skolorna.

Mellan 63 och 68 % tycker att de ofta/alltid kan påverka sin situation i familjen och bland kamraterna och det skiljer sig inte mellan skolorna. 43 % av eleverna på Höglundaskolan säger sig ofta/alltid kunna påverka sin situation i skolan mot 47 % på Sundsborgsskolan och 53 % på Tegnérskolan. Möjligheterna att påverka sin situation inom föreningslivet följer samma mönster: 33 % på Höglundaskolan, 39 % på Sundsborgsskolan och 41 % på Tegnérskolan.

På Höglundaskolan och Tegnérskolan uppger eleverna att det är 18-20 % av kamraterna som inte motionerar eller tränar regelbundet medan den siffran sjunker till 13 % på Sundsborgsskolan.

Hur många av dina kamrater är med i någon förening, frågade vi. Ingen eller någon enstaka svarar ungefär var tredje elev på Höglundaskolan och Tegnérskolan medan det är var femte på Sundsborgsskolan.

Beskrivning av ANT-gruppen.

Andelen elever som bor tillsammans med sina föräldrar sjunker från 78 % i åk 7 till 70 % i Gy 2. Övriga boenden är svårare att beräkna procent på eftersom en del bor växelvis hos föräldrarna, andra bor hos endera föräldern och kanske dessutom i styvfamilj. Ett 10-tal elever bor i familjehem eller hos släktingar. Ungefär lika många i Gy 2 uppger att de bor ensamma.

Ungefär 80 % av mammorna och över 90 % av papporna förvärvsarbetar. Mellan 3 % och 6 % av mammorna och endast 2-3 % av papporna är arbetslösa.

I åk 7 har var tredje elev högst 50 kr i veckopeng och något fler har mellan 50-100 kr. 15 % har upp till 200 kr och 13 % säger att de har över 200 kr/vecka till fritid och nöjen. De som har upp till 50 kr minskar för varje undersökt årskurs men fortfarande i Gy 2 är det nästan var tionde elev som har högst 50 kr i veckopeng. Där har 57 % över 200 kr.

ANT-resultat

Varje år skördar tobaksanvändningen många liv och ännu fler blir sjuka. Skadorna kommer först efter flera års användning men det är i ungdomsåren som de flesta börjar röka och snusa. Ju högre upp i åldrarna man kan skjuta upp tobaksdebuten desto mindre är risken för att ett beroende uppkommer. Ungdomar i åk 6-9 är troligen den viktigaste målgruppen för det tobakspreventiva arbetet. Föräldrars, syskons och kamraters rökning ökar risken för att ungdomar blir vanerökare. Rökning förefaller ha "smittoeffekt". Således kan man se att det finns klasser där ingen röker och i andra klasser är det flera som röker. Gruppsytryck är en av de starkaste riskfaktorerna när det gäller ungdom och rökning. Av undersökta 605 elever är det endast 22 som säger sig röka dagligen. Dagligen röker 3 elever i åk 7, 14 i åk 9 och 5 i Gy 2 där en hel klass, IV, inte deltog. Det blir totalt 4 % som röker dagligen. Rökarna återfinns framför allt bland flickorna. Debutålder för rökningen uppges främst till 12-13 år.

Dagligen snusar 15 % av eleverna. I åk 7 är det var tjugofemte elev d.v.s. en elev i varje klass som snusar dagligen och sedan ökar det till var femte elev i årskurs 9 och var fjärde i Gy 2. Snusning är mycket klart könsbundet och av de dagliga snusarna är över 90 % pojkar. Huvudsaklig debutålder för snusning förefaller vara 13-15 år. Även snusare har förstås förebilder och snusande personal inom skolor, på fritidsgårdar och inom idrottsverksamheten bör förstås fundera över vilken positiv effekt de kan ha på ungdomar om de blir snusfria. Rök- och snusfrihet inom kommunal verksamhet borde vara eftersträvarvärt.

Som *alkoholkonsument* räknas enligt CAN, Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, den som använt alkohol "en gång om året eller mer sällan". Lättöl räknas inte.

Ett flertal studier har funnit att det finns ett samband mellan tidig alkoholdebut och framtida konsumtion. Ju tidigare man börjar dricka desto mer dricker man senare i livet. Få ungdomar dricker alkohol under mellanstadiet medan eleverna i gymnasieåldern närmar sig vuxennivåer. Andelen som druckit alkohol någon gång det senaste året ökar med stigande ålder från årskurs 7 där 31 % uppfyller kriterierna till årskurs 9 med 85 % och Gy 2 där 93 % är alkoholkonsumenter.

Varken sniffning eller narkotikabruk förefaller vara några mängdproblem. 16 elever, knappt 3 %, har sniffat och ungefär lika många har använt narkotika. Så mycket som 20 % har haft möjlighet att pröva narkotika men har alltså varit ståndaktiga och avstått. 5 elever i åk 9 uppger att de använt dopingmedel utan läkares ordination.

Föräldrar tros veta var barnen är på kvällarna och även känna de flesta eller alla av kompisarna. Om man vill prata om saker som verkligen är viktiga så pratar man med mamma, pappa, kompis, syskon eller pojk-/flickvän. 4 % säger sig inte ha någon att prata med.

Bjudvanor

Den här undersökningen visar att det under högstadieåren är det ovanligt med det aktiva bjudandet från föräldrars sida men vi har till bjudvanor även räknat in att få smaka ur föräldrars glas. Det finns många förklaringar till att elever bjuds på alkohol av sina föräldrar. Dels kan barnen själva vara mycket pådrivande och pockande så det kan vara svårt att stå emot deras tjat. Många föräldrar kan känna att de har en dålig relation med sina barn och därför vara oroliga för att relationen inte bär för ett nej. Föräldrars situation kan också vara så pressad att man inte orkar ta även den här striden med

sina barn. I vissa familjer kan man tänka sig att barnen spelar ut föräldrar mot varandra eller en styvförälder. Det är säkerligen i många fall så, att man som förälder inte tror att ”smaka ur ett glas” har någon negativ betydelse eller att man t.o.m. tror att det är bättre att få smaka hemma än att smaka någon annanstans. Den här undersökningen tycks visa, att även ”få smaka ur föräldrars glas” för vissa är negativt med tanke på alkoholkonsumtion.

För att få en uppfattning om s.k. bjudvanors betydelse har jag studerat dessa i förhållande till konsumtionsvanor såsom bruk av folköl och konsumtion av annan alkohol.

Det är 128 elever i årskurs 7 (57 %) som svarat att de aldrig blir bjudna på alkohol av sina föräldrar – de får inte heller smaka ur föräldrarnas glas. 76 elever (34 %) har uppgett att de får smaka ur föräldrars glas. 20 elever (9 %) har svarat att de ibland eller t.o.m. ofta blir bjudna på alkohol av sina föräldrar.

Vad beträffar konsumtionen av folköl finns det klara skillnader mellan grupperna. I den grupp som aldrig blir bjudna hemma svarar 91 % att de inte dricker folköl. I den grupp som fått smaka ur föräldrars glas svarar 58 % att de aldrig dricker folköl och i den grupp som ibland/ofta blir bjudna av föräldrar svarar 12 elever (40%) att de aldrig dricker folköl.

Av de 128 elever som aldrig blir bjudna av sina föräldrar svarar 106 (83%) att de inte dricker alkohol.

Av de 76 elever som fått smaka ur föräldrars glas har 29 % även druckit annan alkoholhaltig dryck än folköl. I ”smakgruppen” uppger 47 % att de inte dricker alkohol. Detta kan jämföras med 83 % ur ”aldriggruppen”.

Som *intensivkonsument* räknas den som dricker motsvarande minst en halv halvflaska sprit eller en hel flaska vin eller 4 burkar starköl eller 6 burkar folköl vid samma tillfälle. I årskurs 7 är det 5 elever (2 %) som har denna intensiva konsumtion minst en gång/månad.

25 % av eleverna i årskurs 7 uppfyller kriterierna för intensivkonsumtion.

Av de som aldrig blir bjudna av sina föräldrar är 8 % intensivkonsumenter.

Av de som fått smaka ur föräldrars glas är 26 % intensivkonsumenter.

Av de som blir bjudna ibland/ofta av sina föräldrar är det 67 % som är intensivkonsumenter.

Det är 67 elever i årskurs 9 (30 %) som svarat att de aldrig blir bjudna på alkohol av sina föräldrar – de får inte heller smaka ur föräldrarnas glas. 99 elever (44 %) har uppgett att de får smaka ur föräldrars glas. 57 elever (25 %) har svarat att de ibland/ofta blir bjudna på alkohol av sina föräldrar.

Vad beträffar konsumtionen av folköl finns det klara skillnader mellan grupperna. I den grupp som aldrig blir bjudna hemma svarar 63 % att de inte dricker folköl. I den grupp som fått smaka ur föräldrars glas svarar 38 % att de aldrig dricker folköl och i den grupp som ibland/ofta blir bjudna av föräldrar svarar 17 elever (30 %) att de aldrig dricker folköl

81 % av eleverna i årskurs 9 uppfyller kriterierna för intensivkonsumenter. 108 elever (48 %) dricker minst motsvarande 18 cl sprit minst en gång/månad.

Av de elever som aldrig blivit bjudna på alkohol av sina föräldrar är 42 % intensivkonsumenter.

Av de elever som fått smaka ur föräldrarnas glas uppfyller 61 % kriterierna för intensivkonsumtion.

Av de elever som blir bjudna ibland/ofta uppfyller 86 % kriterierna för intensivkonsumtion.

Med ökad bjudningsfrekvens ökar andelen folkölsdrickare.

Med ökad bjudningsfrekvens ökar andelen intensivkonsumenter.

Alkoholbruk bland ungdomar är ovanligare om föräldrarna förmedlar tydliga negativa normer och även kontrollerar att de efterlevs. Studier har visat att om elever uttalat tagit avstånd från alkohol så har det en gynnsam inverkan på debutålder.

För årskurs 9 finns jämförelser med tidigare undersökningar. 84 elever (37 %) uppger att de dricker alkohol minst en gång/månad. År 2002 var det närmare 43 % och antalet verkar således ha sjunkit.

Andelen elever som druckit folköl minst en gång i månaden var i Säffle år 2002 36,6 % och är nu 36,4%, dvs helt oförändrad.

Andelen som druckit hembränt minst en gång i månaden har stigit från 12,6 % till 19,1 %.

År 2002 uppgav 37 % av eleverna att de drack minst 18 cl sprit eller motsvarande en gång/månad. År 2004 är siffran 48 %.

23 elever i årskurs 7 svarar att föräldrarna ofta/aldrig vet var de finns på kvällarna. 6 av dessa är intensivkonsumenter d.v.s. 26 %. 203 elever svarar att föräldrarna ofta/alltid vet var de finns på kvällarna. 33 av dessa är intensivkonsumenter dvs 16%.

38 elever i årskurs 9 svarar att föräldrarna aldrig/ibland vet var de finns på kvällarna. 25 av dem är intensivkonsumenter d.v.s. 66 %. 189 elever säger att föräldrarna ofta/alltid vet var de finns på kvällarna. 83 av dessa är intensivkonsumenter dvs 44 %.

Någon i familjen dricker för mycket

I PsykologiFörlagets normer för Becks Ungdomsskalor presenteras s.k. cut-offgränser för respektive kön, d.v.s. gränser som anger över vilken nivå en poäng kan betraktas som mycket förhöjd.

Gränsvärdet sätts vid 90: e percentilen vilket innebär att 89 % av normgruppen har en lägre poäng men endast 11 % har en motsvarande eller högre totalpoäng, som därmed får betraktas som mycket förhöjd. Värdena tar däremot inte hänsyn till ålderskillnader. Effekten av ålderskillnader uppges vara mycket liten när man tagit bort effekten av kön. Eftersom det är skilda cut-offgränser för flickor och pojkar försvåras jämförelserna. Inom skalorna Ångest, Depression och Ilska är det lägre gränser för pojkar än för flickor. Det betyder att flickor måste må lite sämre än pojkar för att kvalificera sig för gruppen ”10 % som mår sämst”. Inom skalan Normbrytande beteende är förhållandena de omvända men här är skillnaden marginell. De elever som således finns inom ”10 % som mår sämst” har en mycket förhöjd nivå av Ångest, Depression, Ilska och Normbrytande beteende. För Självbild gäller beteckningen mycket låg.

603 elever i årskurserna 7, 9 och Gy 2 har besvarat frågorna om alkohol, narkotika och tobaksvanor. En nyckelfråga i ANT-delen av undersökningen förefaller vara om man tycker att någon i familjen dricker för mycket. 51 elever, 9 procent av eleverna tycker att det är så. Undersökningen ger inte svar på vem denna person är. Man kan tänka sig att eleven avser sig själv eller ett syskon men det troligaste är, att eleven menar att det är någon eller båda föräldrarna som dricker för mycket. Detta behöver inte betyda att föräldern har alkoholproblem eller faktiskt dricker för mycket utan betyder främst att någon i familjen, i barnets ögon, dricker för mycket.

Jag har valt att studera hur många av dessa 51 elever som finns inom gruppen ”10% som mår sämst” Normalgruppens värden på skalorna Ångest, Depression, Ilska och Normbrytande beteende varierar mellan 8-13 % medan eleverna i gruppen ”någon i familjen dricker för mycket” -i fortsättningen förkortad till NDFM – varierar mellan 12 –28%.

Något mer än 25 % av barnen i gruppen NDFM har en mycket förhöjd nivå av depression, ilska och normbrytande beteende och vart femte barn i den gruppen har en mycket låg självkänsla. Det är således ingen tvekan om, att i den grupp där barnet anser att någon i familjen dricker för mycket finns en alltför stor andel barn som mår mycket dåligt.

Det finns ett forskningsbelagt samband mellan skolka å ena sidan och brottslighet och missbruk å den andra. I NDFM-gruppen är det dubbelt så vanligt att man skolkar som i jämförelsegruppen. Även att röka ibland eller dagligen är ungefär dubbelt så vanligt i NDFM-gruppen som i den övriga gruppen. Var tredje elev i den gruppen snusar mot var sextonde av de övriga. Tobaksbruk bland föräldrar och syskon är klart överrepresenterat i NDFM-gruppen. Sniffning, bruk av narkotika och användning av sömn- och läkemedel utan läkares förskrivning är också betydligt vanligare. Var tredje elev i NDFM-gruppen säger sig ha haft möjlighet att pröva narkotika mot var sjätte i den andra gruppen. Det är en mycket stor andel som faktiskt haft möjlighet men också avstått eftersom endast 3 % säger sig ha prövat. Att använda dopingmedel är heller inte så vanligt i Säffle men även om antalet är litet så är det NDFM-gruppen som är klart överrepresenterad. Intensivkonsumtion av alkohol är vanligare i NDFM-gruppen än i den andra. Det är klart mycket vanligare i NDFM-gruppen att föräldrarna känner till barnens alkoholbruk än i den övriga gruppen.

58 % av eleverna i normalgruppen säger att de blir bjudna på alkohol av föräldrar medan 71 % av NDFM-gruppen uppger sig bli det. Det vanligaste i årskurserna 7 och 9 är att man får smaka ur föräldrars glas.

Att göra saker tillsammans med mamma/pappa på fritiden är mindre vanligt i NDFM-gruppen. 22 % mot 38 % gör det ofta/alltid. "Intresserar sig Dina föräldrar för hur det går för Dig i skolan", frågade vi. I NDFM-gruppen tycker 60 % av eleverna att föräldrarna ofta/alltid gör det mot nästan 100 % i den övriga gruppen. De upplevda möjligheterna att påverka sin situation i familjen är klart lägre i NDFM-gruppen men helt i nivå med övriga gruppen när det gäller möjligheter att påverka bland kamrater, i skolan och i föreningslivet. Om man ser dessa exempel i ett maktperspektiv så finns maktlösheten endast i förhållande till den egna familjen vid jämförelse mellan grupperna.

Beträffande kamrater som motionerar eller tränar regelbundet, är ute på stan på kvällarna, är duktiga i skolan eller är föreningsverksamma så skiljer sig inte grupperna åt. Den stora skillnaden finns beträffande åldern på kamrater där NDFM-gruppen i betydligt större utsträckning har kamrater som är ett eller flera år äldre än de själva.

Närmare hälften av eleverna i NDFM-gruppen har varit i kontakt med socialtjänst, polis, elevvård eller sjukvård för att de använt droger eller alkohol. Eleverna är alltså i mycket stor utsträckning uppmärksammade av samhällets skyddsnet, men man måste ändå fråga sig om deras djupgående problem uppmärksammats tillräckligt. Har man insett vidden, mängden, och djupet av deras problem? På frågan om föräldrarna vet var de är på kvällarna och vem de umgås med på fritiden så skiljer sig den här gruppen inte nämnvärt från den övriga.

Att en så stor del av NDFM-gruppen har problem och redan är uppmärksammade inom samhällets service för socialtjänst, elevvård m.m. antyder att det finns fler bakomliggande orsaker än att någon i familjen dricker för mycket. I NDFM-gruppen är det ändå en övervägande majoritet som inte mår dåligt eller har haft kontakt med polis och socialtjänst. Undersökningen ger inga svar på vilka bakomliggande orsaker som kan ha adderats för att en grupp ska må så dåligt. Erfarenheter från det sociala och psykologiska arbetet med elever med problem säger att det kan finnas andra familjeproblem än alkoholrelaterade såsom psykisk skörhet och sjukdom, ekonomiska bekymmer, arbetsmarknadsproblem m.m. som gör att en grupp elever utkristalliserar sig. Vad som är orsaken så behöver familjen stöd. Om man träffar på någon som anser att någon i familjen dricker för mycket ska man se det som en indikation på att allt inte är bra i familjen.

Sammanfattning

Undersökningen gjordes under en 14-dagarsperiod i maj 2004. Undersökningsledare var leg psykolog Bengt Holmgren, Säffle UtvecklingsModell. Ca 1960 elever deltog. Bortfallet var 3 % på grundskolan och drygt 10 % på gymnasieskolan vilket är ett fantastiskt fint resultat.

Undersökningen är en uppföljning av fjolårets undersökning. I samarbete med "Allas ansvar" har ett 40-tal frågor om familjebakgrund och ANT-vanor ställts till eleverna i årskurserna 7, 9 och Gy 2.

Det är som regel små förändringar som har skett mellan åren. Tydligast är förändringen för eleverna som gick i årskurs 3 och årskurs 9 i fjol. Där är det alldeles klart att deras poäng på skalorna som mäter Ångest och Depression har sjunkit. Årskurs 9 hade 2003 tillsammans med åk 3 de högsta poängen på skalorna som mäter Ångest, Depression, Ilska och Normbrytande beteende. Nu mår de ett år senare som förstaårsgymnasister psykiskt mycket bättre.

Tröttheten är extremt utbredd. För lite sömn kan leda till att inläringen i skolan blir lidande. Man kan även undra över om inte en del av den oro och stökighet som rapporteras från skolans värld hänger samman med att barnen helt enkelt sover för lite.

På 38 av 40 påståenden i Ångestskalan och Depressionsskalan har flickorna högre poäng, d.v.s. mår sämre, än pojkarna. På Ilskeskalan gäller detta 16 påståenden av 20. I skalorna för Normbrytande beteende och Självbild är förhållandena de motsatta men pojkarnas övervikt är inte så massiv som flickornas i de tidigare nämnda.

På skalorna Ångest, Depression, Ilska och Normbrytande beteende med 80 påståenden så har flickorna på Yrkesförberedande program högre poäng, d.v.s. mår sämre, bär mer ilska och är mer normbrytande på 63 påståenden medan flickorna på Studieförberedande program har högre poäng på 2 påståenden. S-pojkarna högre poäng på 46 påståenden och Y-pojkarna på 8.

Andelen som druckit alkohol någon gång det senaste året ökar med stigande ålder från årskurs 7 där 31 % uppfyller kriterierna till årskurs 9 med 85 % och Gy 2 där 93 % är alkoholkonsumenter. För att få en uppfattning om s.k. bjudvanors betydelse har jag studerat dessa i förhållande till konsumtionsvanor såsom bruk av folköl och konsumtion av annan alkohol. Med ökad bjudningsfrekvens ökar andelen folkölsdrickare. Med ökad bjudningsfrekvens ökar andelen intensivkonsumenter.

En nyckelfråga i ANT-delen av undersökningen förefaller vara om man tycker att någon i familjen dricker för mycket. 51 elever, 9 procent av eleverna tycker att det är så. Något mer än 25 % av barnen i gruppen NDFM har en mycket förhöjd nivå av depression, ilska och normbrytande beteende och vart femte barn i den gruppen har en mycket låg självkänsla. Det är således ingen tvekan om, att i den grupp där barnet anser att någon i familjen dricker för mycket finns en alltför stor andel barn som mår mycket dåligt.

Säffle den 2 september 2004

Bengt Holmgren
Leg. psykolog

Säffle UtvecklingsModell
Enbärsvägen 11
661 43 SÄFFLE

Bengt och Birgit Holmgren
Årets Företagare i Säffle 1992!
www.saffleutvecklingsmodell.se

Tel 0533-164 20
Fax 0533-164 30
b.holmgren@sumab.se